

ORD CUSCHINA FMR

2400 segns e 12 puncts

Ier han la SRG SSR ed ils editurs privats communitgà da vulair cooperar en l’avegnir pli stregmain (guarda rubrica «Inter-naziunal», pagina 19). Ina mesira da quella cooperaziun fiss ch’ils artitgels online tar las medias da la SSR na pudessan betg esser pli lungs che 2400 segns, quai che correspunda ad in artigel detg curt.

Quella limitaziun na vala dentant betg per RTR, sco ch’ils responsabels da la chasa da medias han confermà questa gievgia envers la FMR. Vul dir: RTR po er en l’avegnir scri-ver dapli online – ed era metter vinavant a disposiziun ses texts pli lartgs a la FMR ed uschia er a questa gasetta. Di per di barattan gea la FMR ed RTR lur texts, vul dir che singuls texts lungs da la FMR vegnan publicgads sin rtr.ch ubain che artitgels online dad RTR vegnan stampads en La Quotidia-na. Quel barat frigaivel po pia cuntinuar sco fin qua!

Da schaner fin avrigl 2025 ha la FMR gi sustegn da *Dominic Derrnon* da Surcasti. El ha lavurà en in praticum sco assistent redacziunal. Suenter Pasca è quel praticum i a finir e Dominic ha ussa temp – sco grond fan da musica e da l’Eu-rovision Song Contest – da guardar il final a Basilea. Da nus survegn el en mintga cas «twelve points»! Nus al giavischain tut il bun per ses futur professiunal.

Per la redacziun FMR,
David Truttmann, schefredactor

ART

Statua d’Alberto Giacometti
betg vendida

La statua «Grande tête mince» n’è anc betg vendida.

FOTO MAD SOTHEYB’S

La statua «Grande tête mince» dad Alberto Giacometti n’ha betg chattà in cumprader il mardi saira durant in ingiant tar Sotheby’s a New York. Sco che l’agentura da novitads Keystone-SDA scriva, n’era il center Giacometti a Stampa en Val Bregaglia betg surprais da quest fatg. La statua da bronz è vegnida creada d’Alberto Giacometti il 1955 ed è vegnida stima-da sin ina valita da passa 70 milliuns francs.

L’offerta da ra-dund 64 milliuns francs n’ha il ven-di der betg acceptà, uschia ha in’agentura da novitads taliana rap-portà. Tuttina portia in tal ingiant nova popularitad per la fami-glia Giacometti, uschia vegnan ils responsabels dal center a Stam-pa citads. (rtrr/fmr)

LA CIFRA DAL DI

591 puncts

da total 612 ha Nemo fatg l’onn passà cun sia chanzun «The Code» a l’Eurovision Song Contest. Questa sonda, ils 17 da matg, ves’ins, sch’il dumber da puncts da Nemo vegn batti e da tge naziun. Jau tip che proxim onn haja l’ESC lieu en noss pajais vaschin, en l’Austria. (fmr/ddo)

Tranter S-chalambert, Eiger, Mönch e Jungfrau

Jon Mathieu da Burgdorf/Ramosch vegn onurà quest zercladur cun in premi da reconuschientscha dal chantun Grischun. Da l’Engiadina Bassa enfin en il Himalaja – l’istoricher ha scrit cudeschs che valan sco ovras da standard dà l’istorgia da las Alps e da las muntognas en general. – In discurs a Ramosch, nua ch’el vegn savens era numnà «Jon da Bern».

SANDRO BUCHLI/FMR

El tutga tar in dals istorichers profilads da l’istorgia da las Alps: *Jon Mathieu* da Burgdorf/ Ramosch. Dapi sia emprima publicaziun «Bauern und Bären. Eine Geschichte des Unterengadins von 1650 bis 1800» èn passads 38 onns. En quests bunamain quatter decennis ha il professor emerità publicgà e curatà var 10 cu-deschs e plirs 100 studis davart las muntognas.

Questa stad vegn el onurà cun in premi da reconuschientscha dal chantun Grischun. Sper la lavur sco scienzià è Jon Mathieu adina puspè turnà gugent a Ramosch, en il vitg nua ch’el vegn savens numnà il «Jon da Bern». La FMR ha entupà el per in’intervista davart gurus indians, crisas da mesavita e las Alps ch’èn daventadas in pli grond politicum ils ultims onns.

FMR: Tge avais Vos pensà sco emprim, cu-ra che Vos avais survegni la comunica-ziun dal Chantun d’avair guadagnà in pre-mi da reconuschientscha?

Jon Mathieu: Cura che jau hai vesi la cuverta dal chantun Grischun, hai jau pensà: Tge ma scriva il Chantun, sche betg per las impostas (ri)! E lura èsi natiralmain stà in bel mument. Igl è flot da survegnir in premi, in’onur, gra-zia fitg! Il problem è natiralmain che auters che avessan forsà era merità in premi, n’han perquai betg survegni in. En mintga cas sun jau cuntent che jau n’hai betg survegni il pli aut premi.

Vus abitais dapi blers onns a Burgdorf cun Vossa dunna Felicitas. Cun tge sentiments veginis Vos mingamai a Ramosch?

Qua schevan els savens il «Jon da Bern» a mai, ed jau crai che quai è en sasez l’endretg num per mai. Jau sun naschì e creschì si a Berna. Ramosch è il vitg da mia mamma, mes bab percenter era in Randulin ch’è na-schì a Napoli. Da giuven hai jau visità bler il vitg e quai ha natiralmain era gi in’influenza per mias perscrutaziuns. Turnar turn jau adi-na puspè gugent.

Deditgass Vos anc ina giada l’entira vita a la perscrutaziun istorica? U hai forsà dà in mument en Vossa biografia, nua che Vos avessas pli gugent diig: «Ussa tanschi, ussa futsch jau insatge auter!»

Igl è evident ch’i dat buns muments e mu-ments che n’èn betg uschè super, ma jau n’hai mai propri studegià quest «problem» u da dar si mes job.

Ma lura dumond jau auter: Tge è lura uschè interessant vi da l’istorgia?

L’istorgia na po mai propri vegnir lungurusa, perquai ch’ella è en in tschert senn infinita e tracta adina be singuls problems. Tge che in-

Jon Mathieu, istoricher

«L’istorgia na po mai propi vegnir lungurusa, perquai ch’ella è en in tschert senn infinita e tracta adina be singuls problems.»

Jon Mathieu, istoricher

Planisà en quest senn n’èsi mai stà. Igl è den-tant era betg stà dal tut casual. Ins numna quest fenomen per anglais «path dependen-ce». Quai munta: sche ti fas in pass, èn il se-gund ed il terz pass er in pau determinads da l’emprim. Suentar la lavur da l’Engiadina Bassa, hai jau studegià las structuraz agraras en il Grischun, il Tessin ed il Vallais. E suen-ter è in pass suandà l’auter. Tuttanina hai gi num ch’i fiss bun dad avair contact cun tut ils istorichers da las muntognas da l’entir mund. Jau sun lura stà a divers congress en l’India u en l’America dal Sid ed era legi bler sur las Andas u il Himalaja. Però: mintga giada eri ina nova idea ed ina nova situaziun professiu-nala. Jau hai dentant dal cumenzament da-vent sentì ch’i dat er in interess per l’istorgia da muntognas, e jau sun bleras giadas vegni dumandà per far referats u scriver artitgels. Per dir uschia: tia biografia, quella na fas ti betg mo sez, quella fan era tschels.

Ma pertge questa gronda fascinaziun per las Alps ed il culms? Hai dà insacura ina sort revelaziun?

Na, ina revelaziun en quest senn n’hai betg dà. L’emprim hai jau atgnamain cumenzà a studegiar las societads che vivan en las mun-tognas e betg cun las muntognas sezzas. E lu-ra è questa tematica sa schlargiada, per exem-pel cun l’alpinissem, che ha tut in’autra per-spectiva sin ils culms. Insumma, igl è fasci-nant da vesair las differentas perspectivas sin las muntognas: in pur guarda tut auter sin la cuntrada ch’in alpinist! Mia dunna Felicitas ed jau abitàin a Burgdorf, e da là davent ve-sain nus adina Eiger, Mönch e Jungfrau. E quels culms han schon er ina tscherta aura u insatge unic. E qua a Ramosch èsi la vista sin il S-chalambert. Igl è cler che quai daventa lura er in pau tes mund, nua che ti stas bain.

Sch’ins guarda sin Vossa glista da publica-ziuns dat en egl: Vossa «carriera» da per-scrutaziun ha cumenzà «en il pitschen», cun in studi davart l’istorgia da l’Engiadi-na Bassa a partir dals onns 1650 fin 1800. Pli tard vegnan las tematicas pli vastas, sco per exempel la percepziun da muntognas en autras culturas. E quai stà intenziun dal cumenzament davent – u casualitad?

bleras convenziuns e frasas. Ins po distinguer il modus da discurren da las muntognas da l’onn 1900 da quel da tranterguerras e quel dals onns 1980. In bun exempel persuentar èn ils alpinists. Tge ch’els din dals culms è en tut las epocas in pau different, ma a medem temp savens convenziunal. Ils onns 1990 cu-menzan els a discurren da la muntogna e dal jau, quasi sco basegn da s’accomplir. E pli tard cumenzan perfin ils buns alpinists da discurren da tema. Quai na faschevan els mai avant, schebain ch’els faschevan ascensiuns privluischmas cun bler mender equipament che ozendi. Quai chat jau pli interessat che mia vista persunala.

Avais Vos anc in exempel dad ina perspec-tiva sin culms che interessescha Vos spezialmain?

Ultimamain hai jau scrit in cudesch davart las muntognas sontgas. Persunas da l’India discurren adina da las muntognas sontgas. E quai è insatge ch’ins na chapescha sim-plamain betg sco cristian. Quai è difficil da chapir. Pertge datti per exempel en l’India processiusn religiusas tar in guru sin in culm cun varga 10 000 persunas – e tar nus betg? Tge element en il cristianissem na la-scha betg tiers questa relaziun religiusa cun l’ambient? Ins emprenda durant quests stu-dis lura er insatge sur da sasez e sur da l’atg-na vista. E sche ti discurras ditz cun in isto-richer da l’India, lura pensas forsà perfin: «Daco na sun jau betg en l’India, quai è gea bler pli interessant?»

Las muntognas u ils culms èn cun la mida-dal clima en moviment, forsà uschè fitg sco anc mai. Nua diagnosticgass Vos pli grondas sfidas da regiusn alpinas ozendi?

Discurren da «sfidas alpinas» è ina generalisa-zion memia simpla. I dat regiuns alpinas, nua che nus vesain in incredibel augment da la populaziun ed in boom economic, per exempel en il Vallais enturn Visp. E lura dat-i autras valladas che sa svidan. Ozendi dis-curren tut ils politichers da «sfidas». Ma ins pudess era simplamain discurren da basegns da la populaziun e betg da «grondas sfidas», quai tuna in pau suflà si. Las temperaturas pli autas èn schon insatge che occupa daper-tur en las Alps, ma la reacziun n’è betg dal tut la medema. Jau schess: «Lascha far las ge-neralisaziuns insatgi che n’è betg istoricher.»

En Vossa lavur avais Vos cunziun la per-spectiva raziunala dad in scienzià sin las Alps. Tge va a Vos tras il chau, sche Vos na guardais betg sco istoricher, mabain sim-plamain sco uman sin ina muntogna?

L’istoricher e l’uman Mathieu, quai na va crai simplamain betg da sparter in da l’auter, quai è nunpusaivel. Cura che jau guard dentant sin Eiger, Mönch e Jungfrau la damaun da nossa chasa a Burgdorf anora, lura vegn la ba-nala constataziun: Els èn adina anc qua, Quai è forsà la raschun che quels han lura in-sacura ina crisa da mesavita. Istorichers betg!

Vus n’avais betg uschè gugent questa du-monda pli persunala?

Tge che m’interessescha atgnamain pli fitg è ch’il discurs da las muntognas è magari fitg convenziunal. Per in schurnalst èsi schon en-dretg da dumandar: «Tge relaziun has ti cun la muntogna?» Ma sch’ins guarda lura en l’istorgia, ves’ins che las persunas discurren en

leschas naziunalas che pertutgavan il territo-ri alpin, per exempel cun la lescha davart l’administraziun forestala e suenter l’Empri-ma Guerra mundiala cun ils fits d’aua. Bler da quai che pertutga il territori alpin vegn oz decidi a Berna ed è uschia ina chaussa naziu-nala. E lura èsi cler: ils chantuns da munto-gna èn politicamain pli debels, n’han betg tanta glieud e tantas vuschs. Tge che ha den-tant era rinforzà la politisaziun è la regiuna-lisaziun a partir dals onns 1970, cun organi-saziuns sco l’ARGE Alp u cun l’entira dis-cussiun ecologica cun la convenziun da las Alps. L’emprim è il territori alpin vegnì «ta-glià» en differents pajais, e cun la Conven-ziun da las Alps han ins entschert a cuntschar ensemen el.

Ed è quai in bun svilup?

(ri) Schurnalists ston adina scriver, sch’igl è bun u mall! Quai dependa natiralmain dal punct da vista. Sche Berna decida davart il tschains da l’aua, e sche ti avessas survegni dapli tschains da l’aua senza questa decisium, lura è quai in pau ambivalent. Quai vala era tar la discussiun dal luf: igl ha immediata-main num che quels da la citad sajan plitost per il luf, perquai ch’els na ston betg propi viver cun las consequenzas. L’istoricher è obligà da vesair tut ils puncts da vista. Sche jau stuess ussa tuttina giuditar, lura guard jau schon d’avair ina perspectiva plitost da la glieud che viva en las Alps. En la Bassa datti avunda da quels «megafons» che discurren per lur ideas.

La cuntrada alpina è gea enconuscenta-main er adina in terren politic, per exem-pel cun las discussiuns pervia dal tschains d’aua, paves da solar u pervi dal luf. Or da la vista da l’istoricher: san ins dir che las Alps èn forsà vegnidas «pli politicas» che pli baud?

Quai è segir uschia, las Alps èn daventadas pli sistematicamain politicas. Il svilup tar quest fenomen sa lascha svel declarar: l’em-prim pass en questa direenziun è stà cun la naziunalisaziun dal territori alpin. Pli baud eri pitschnas entitads sco cumins, principa-dis e pitschens stadis cun dregiras e lias che cumandavan las festas. En il decurs dal 19avel tschientaner han lura naziuns fatg ina politica territoriala, ed igl ha dà emprimas

Il professor da las Alps

Naschì e Jon Mathieu l’onn 1952 a Berna ed ha là era visità las scolaz obligatorias. Sco rom da studi è el sa decidi per istorgia, etnologia e psicologia a l’Universitad da Berna. Suen-ter ses doctorat e la habilitaziun ha el sur-

prendi divers projects da perscrutaziun ed in-cumbensas d’instrucziun. L’onn 2000 ha el confundà l’Institut per la perscrutaziun da las Alps a l’Universitad della Svizzera italia-na. Sco davos enfin l’onn 2018 è el stà pro-

fesser titular a l’Universitad da Lucerna ed è stà commember dal Fondo nazional svizzer per la perscrutaziun. Jon Mathieu vivva a Burgdorf ensemen cun sia dunna Felicitas ed ha dus uffants creschids. (fmr/sb)

leschas naziunalas che pertutgavan il territo-ri alpin, per exempel cun la lescha davart l’administraziun forestala e suenter l’Empri-ma Guerra mundiala cun ils fits d’aua. Bler da quai che pertutga il territori alpin vegn oz decidi a Berna ed è uschia ina chaussa naziu-nala. E lura èsi cler: ils chantuns da munto-gna èn politicamain pli debels, n’han betg tanta glieud e tantas vuschs. Tge che ha den-tant era rinforzà la politisaziun è la regiuna-lisaziun a partir dals onns 1970, cun organi-saziuns sco l’ARGE Alp u cun l’entira dis-cussiun ecologica cun la convenziun da las Alps. L’emprim è il territori alpin vegnì «ta-glià» en differents pajais, e cun la Conven-ziun da las Alps han ins entschert a cuntschar ensemen el.

Vus essas professor emerità da l’Universi-tad da Lucerna dapi l’onn 2018. Ma sch’ins guarda sin Vossa glista da publica-ziuns dapi lura, è quella anc vegnida in bun toc pli lunga entant.

Gea, quai è uschia. Actualmain sun jau anc vi da dus projects pli gronds: Ina giada sun jau vi dad ina publicaziun sur dal Bundsbrief da las Trais Lias. E lura sun jau vi da coordi-nar in «Handbook of the History of the Alps», ina sort manual da las Alps, scrit da blers istorichers ed istoricras da tut ils pajais pertutgads. Sco che jau hai ditz: l’istorgia na chala betg dad ir vinavant.

Il 27 da zercladur 2025 surdat la Regenza ils premis da cultura 2025 a Trin.

GRISCHUN

L’Uffizi da sanadad ha ina nova manadra

La neurobiologa *Sandra B. Stöckenius* sur-piglia a partir da l’oc-tober 2025 la direc-ziun da l’Uffizi da sa-nadad dal Grischun. Stöckenius davent successura da *Rudolf Leuthold* che va anti-cipadamain en pen-siun suenter 26 onns. Sco quai che la Chan-zlia chantunala scriva en sia commu-nicaziun a las medias, ha sia successura San-dra B. Stöckenius in’experientscha da blers onns en la per-scrutaziun clinica, en management, mar-keting ed er en l’econo-mia da providement dal sectur da sanadad.

Sandra B. Stöckenius daventa successu-ra da Rudolf Leuthold.

FOTO MAD

Suentar in master en neurolobiologia a l’Universitad da Turitg e suenter in’expe-rientscha da 20 onns en la perscrutaziun clinica ed in il mar-keting da la branscha da farmazia e tecnica medicinala, ha la ma-nadra designada da l’Uffizi da sanadad dal Grischun absolvi in studi da management general a l’Universitad da Son Gagl. En ses post nov vegn ella a manar in team da 58 collavuraturas e col-lavuratur. (cdm/fmr)

CHASA EDITURA RUMANTSCHA

Vendì 3031 cudeschs
e quint equilibrà

La Chasa Editura Rumantscha ha preschentà l’emna pas-sada en il rom da sia radunanza generala il rapport ed il quint annual 2024. La vendita dals products edids mus-sa in augment envers l’onn precedent.

Cun in bel program editorial possia la Chasa Editura Ruman-tscha (CER) guardar enavos sin in bun onn da gestiun cun in quint equilibrà, scriva la manadra da fatschenta *Nadina Derungs*. La Chasa Editura Rumantscha ha publicgà l’onn 2024 novas edi-ziuns da fitg differents genres. Durant l’onn da rapport èn cum-paridas ovras novas, tranter auter prosa curta, satira, in roman, in cudesch da fotografias en format grond sco er in cudesch da paraulas illustrà en duas versiuns. I sa tracta d’ovras da *Roman Cawiezel*, *Verner Soler*, *Flurina Badel* e *Carin Caduff*, alura era la versiun rumantscha da l’Atlas istoric dal Grischun sco contribu-ziun al giubileum 500 onns Stadi liber da las Trais Lias.

Pli che 3000 titels
L’onn passà ha Nadina Derungs surpiglià dad *Anita Capaul* il ti-mun da la CER. Fin ch’ella è entrata en uffizi l’entschatta d’oc-tober, ha *Karin Kohler-Pattis* manà interimisticamain la gestiun. La CER haja organisà, cun buns resuns e blera preschientscha mediala, diversas vernissaschas e prelecziuns.

Las associadas da la CER, *Urezza Famos* e *Manuela Balett*, pon guardar enavos sin in onn equilibrà e positiv. Legraivla è stada cunzunt l’intermediaziun da trais ediziuns da licenza. *Walter Ros-selli* ha translàt il cudesch da Carin Caduff per talian e franzos. Ed il comic «Pippin il pargifco» è vegnì translàt per franzos.

Cumpareglià cun l’onn precedent ha la CER pudì augmen-tar la vendita sin 3031 titels, quai grazia a coproduenziuns. «La multifaradad tematica dal program e la risonanza positiva èn ina bella conferma», di Manuela Balett. Urezza Famos accen-tuescha: «Cun sias ediziuns procura la CER adina puspè che la litteratura rumantscha daventia visibla. Considerond las re-sursas finanzialas limitadas presta la CER lavur extraordina-ria.» (cdm/fmr)

GRISCHUN

Program per promover sanadad
da giuvens vegn prolungà

Rinforzar la sanadad pschica, promover in nutriment equili-brà ed era promover il moviment regular d’uffants e giuvenils – quai vul la regenza grischuna mantegnair ed ha perquai pro-lunga per ils onns 2026 fin 2029 il program per promover la sanadad d’uffants e giuvenils. Quai scriva ella en ina commu-nicaziun da gievgia.

Quest program permetta da realisar ina vasta paletta da pro-jects e mesiras en collavuraziun cun las vischnancas e las scolaz. (rtr/fmr)